

ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ – 50 ГОДИНА КАСНИЈЕ

Збиља, шта казује и чему смера овај наслов; куд се исперио и колико би да опсегне; какво трагање навештава падајући последњим роком на пола столећа након завршетка онога дуготрајног оружаног сукобљавања; маши ли се можда подједнако и времена у пређашњем добу, сеже бар две до три деценије уназад, јер су претходно настајали узроци и спремала се учешћа, а позније се обликовали исходи и дешавале њихове последице.

Одиста, Други светски рат, раним коренима, самим догађањем и доцнијим одражајима, везује ли се за сав историјски распон 20. века?

Историчар Југославије, исходећи од њенога крила а видиком на судбину отаџбине, што би данас узбуђеније проговорио и прешније питао пре него невесело каже: које се мноштво државничких решења и колико свега учинака по исходима Првог светског рата слегло заплетом у многоструке узрочности Другог светског рата. И намах ту дода, наглашавајући: докле се, пак, недавним смаком Совјетског Савеза докончава свемашно надметање, историјски започето с краја Првог светског рата, а потом, пригодно звано, сукобом између демократског Запада и комунистичког Истока.

Иначе, за трајања Другог светског рата то надгорњавање се утихло и суздржано одвијало, да се не би нарушила успешност садејства у Антифашистичкој коалицији. А напослетку, са раздела заједничке победе над фашизмом, супарништво је обострано гневно подагнато, и претворило се у големо непријатељство, кажу, хладни рат, у ствари, најжешће спорење првенствено између Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза као главних држалаца два супротстављена војна блока.

Тако насупрот, а по свој прилици ипак равно историјској висини три победничке земље на крају Другог светског рата, дакле, Совјетског Савеза, Велике Британије и Сједињених Америчких Држава, с навршетком педесетогодишњице њиховој победи следственог империјалног сучељавања, човечанству се надносе поново три силе, овог пута, непромењено Сједињене Америчке Државе и две онда поражене па у међувремену обновљене нације, Немачка и Јапан.

Заиста, како ће одстојавати, и куда претезати, и које прохтеве утикивати свету ово потоње тројно врхунство; какво решавање о будућности света бивати без пуног удела људством милијардите и положајем самосталне Кине, без једнаког учешћа Велике Британије, иако исцрпене као колонијално царство, без ревног слушања Русије, ево доста лишене ве-

ликодржавног престижа услед пропасти њом најпре створеног, па ширеног и штићеног комунистичког социјализма, те икад ли од ње мањег моћства за утицај на евроазијском пространству од времена Бечког конгреса и Свете алијансе.

А Југославија, при свему том, за седамдесет година и поред је и насред, и на окомици и у средишту; кад бејаше одсудно, прворедан је судеоник, иначе, непрестано зависна од светскога збивања у окружју европском, находећи се као појава и намењеност, чинилац и дејство, у обухвату сва три узастопно одређујућа зглоба историјске укупности 20. века.

Целовито је Југославија својим постанком обистинила два главна начела Антанте, победника у Првом светском рату: општост либералне демократије и примену права народа на самоопредељење. На подлози историјске државности Србије и Црне Горе, а с највишом етичком одликом ратничког бораштва и тековином грађанске демократије у Србији, и с тежишном постојаношћу у захвалној вољности целокупног Српства, назвала се краљевством једнако суверених Срба, Хрвата и Словенаца; и намах испољила отвореном за сједињујући развој друштва уз помоћ личне слободе грађанина на темељима приватне својине.

А на годину и шест месеци од почетка Другог светског рата, силе Осовине су нападе и војскама прегазиле Југославију, њену целокупност искидале, неке области присвојиле, остале покрајине препустиле управи својих подложних савезника.

Но убрзо, из повређеног а непотрвеног родољубља, кретњом нескрхане борачке снаге, извио се оружани отпор окупацији.

У Српству, међутим, устаништво се расцепило.

Једно предвиђање одређује да се ограниченим нападима и другим сметњама, повременим и местимичним, онемогућава спокојство окупатора, па кад много клону због жртава својих војски на великим фронтима, тад их истерати и васпоставити Југославију, монархију, с јединственом владавином, какву је имала пре слома, али без обнове Бановине Хрватске, јер њена творба бејаше од хрватских фашиста искоришћена за разарање југословенске одбрамбене моћи и државне целине.

Друго предвиђање изражава одлучност да се неодложно, и свукуд у земљи, устанички зарати с окупаторима и колаборационистима; и не чекајући на близак освајачев одлазак, већ како се где може, да се оснивају и подижу органи власти, неистоветни с установама монархије, за наумљен створ у федеративну републику преиначене Југославије.

Та два предвиђања, убрзо супротстављена и ношена оружаном сукобљеним снагама, сачињавају политичку суштину свеколиког, четворогодишњег, југословенског разбијања фашистичке окупације.

Комунисти, републиканци, надбили су супарнике, монархисте, официре и грађанске политичаре. Преовладали су коначно комунисти благодарећи неким својим стратегијским преимућствима.

Победа је била и велика и сурова: монархистички одреди растрвили се и пропали су, тучени на одступним путевима немачке војске; а народноослободилачки покрет је сву земљу обухватио, обликовао се федеративном републиком с комунистима на власти.

Историјски, република Југославија је друга по реду у човечанству, а једина непосредно везано за сам ток Другог светског рата целовито саздана комунистичка држава.

Комунисти су крајем рата, с целом тековином и укупном намереношћу, стали под окриље Совјетског Савеза, у читавом свету признатог за главног издржаоца антифашистичке оружане борбе и најдосежнијег ломитеља свеколике војне моћи нацистичког Рајха.

Али већ при завршетку ратовања против Немачке, англоамеричко незадовољство због сљубљивања Југославије са Совјетским Савезом бива наговештај цепања тројног заједништва у Антифашистичкој коалицији; у ствари, показаће се, то бејаше прво предзначење ускоро потом, са Запада, поведеног хладног рата.

Но убрзо одскок Југославије непристајањем на беспоговорну подвргнутост Совјетском Савезу, указао се свету као необичан и посве неочекиван случај, а доиста беше историјски прво осамостаљење једнога сачиниоца из скупине земаља у совјетском идеолошко-политичком обухвату.

Да би одбранило и унапредило независност Југославије, истргнуте испод надзора совјетске доктрине и воље, вођство партије комуниста изабира: за државу, стварање пријатељства с ванблоковским и ваневропским земљама, што ће се развити у челно припадање покрету несврстаности; а за друштво, промишља и заводи самоуправљање, после знаменовано крилатицом – *илурализам инџереса*, нажалост, том синтагмом без икаквог у њој етичког својства и захтева.

Крајем десетогодишњег раздобља самозаштите од совјетских претњи и развитка самоуправљања, видела се нова истина: прохтев национални је постао старији од потребе југословенске; од историјских покрајина начињене су националне државе.

У владавини Југославијом, у политици, привреди, култури, школском просвећивању, у свему што је садржина и изражај опште друштвености, налази се и огледа врста опредељеног тоталитаризма, која би се могла назвати – *национални комунизам или комунистички национализам* (по имену и својству партије, ствараоца, слично је и комунистички социјализам, јер има, веле, хришћански социјализам, социјалдемократски, шведски, чак, арапски).

Доста времена доцније, источнонемачко пробијање Берлинског зида и намах потом уједињење двеју немачких држава искинули су кључ двополне, хладноратовске равнотеже у свету и одразили већ отворено урушивање комунистичког социјализма, махом свуда, одвећ изнутра расточеног.

Комунизам је као преовладајуће својство друштва замењен национализмом, католичким и лаичким. Уместо дуготрајне једнопартијске владавине комуниста, настаје надметање за власт међу новим странкама, у друштву огромно усталасаном због распада пређашње стројности а још нестизања у пристојну редовност.

И хитајући веома, комунистички и католички националисти у Хрвата и Словенаца, по доласку на власт путем вишестраначких избора, брзо проглашавају Хрватску и Словенију сувереним државама, напосто, отцепљеним од Југославије.

Затим, одваја се и Македонија од Југославије. У Босни и Херцеговини, у парламенту, пак, одлучују муслимански и хрватски посланици да се овдашња република прогласи сувереном, значи издвојеном, упркос најодлучнијем противљењу српских посланика.

Југославија се тим незаконитим откидањем република – чланица смањује на двочлану федерацију Србије и Црне Горе; сажела се на опсег те историјске државности којом се засновала као заједница Срба, Хрвата и Словенаца крајем Првог светског рата.

Срби у Хрватској су одбрамбеним устанком спречили католичко-комунистичку власт да их начини националном мањином, цео подухват уобличио стварањем Републике Српске Крајине, духовно и радно везане за Србију и Црну Гору.

Срби у Босни и Херцеговини су оружаним отпором одбили да њиховим областима управљају муслимански и хрватски властодршци, образовали су Републику Српску, прегли да своју политичку творевину што већма сједињују са Србијом и Црном Гором.

Срби бране своје право самоопредељења, живе, благо и покрајине, неће да потпадну власти Хрвата и муслимана, једаред, пре педесет година, виђеној у служби нацистичком Рајху и догођеној као убилачко сатирање српског народа.

Међутим, сва тежња да се спасе уједињеност Српства – постојећа у Југославији за минулих седамдесет година – опасно је погођена међународним признањем Словеније и Хрватске, потом Босне и Херцеговине, сваке у њеним покрајинским оквирима републике – чланице у Југославији, границама дотле управним а не и државноправним.

Супротности, од свакојег учесника непопустљиви напони, проузрокују грађански и религиозни рат, тросложан у непријатељствима Хрвата, муслимана, Срба.

Умешале су се и стране државе – Европска заједница, Сједињене Америчке Државе, Русија – свака земља због неког свог разлога и циља, а све скупа, званично, преко Организације уједињених нација.

Напослетку, савезнице у Северноатлантском пакту, под премоћством Сједињених Америчких Држава, употребљавају здружене ваздухопловне трупе да Србе притисну и ослабе, присиле их да се подреде увиђањима и одлукама Европске заједнице, склоне се и смање како то срачуна вођство Северноамеричке уније (што рече њен председник, према вести

из Њујорка 16. септембра 1995, његова влада може и хоће „да се дуга драма у Босни једном већ оконча“).

Србе, браниоце отачаства у Босни и Херцеговини, спомињаће историја света као народ на чијем је животу и поседу Северноатлантски пакт, први пут откако постоји (ускоро ће пола века), убитачно применио оружану силу, испада, поред нечега њему првенственог, и у помоћ овдашњим муслиманима и Хрватима.

Да, ужаса или срама, чега овде више јесте за историјску свест људског рода кад се догодило да све најбогатије земље света (изузев Јапана), са више од пола милијарде људи у најпросвећенијим срединама, неће истрајно у части и правичности да разумеју и одмере истину и животну битност Срба у Босни и Херцеговини, него су тргле и војском, која их све представља, најзад крволочно, да принуде на покорност милион људи у тој планинској земљи на Балкану.

А пита се сведок, као што би и страдалник, да ли је то убијање Срба у Босни и Херцеговини од ималаца најразорнијег оружја и власника највеће војничке моћи откад се ратује у човечанству, велесили Америци потребан укивак на завршен хладни рат.

Или је, можда, бомбардерско разарање и спаљивање средстава потребних за живот и рад људи у српским крајевима, по једноставном америчком рачунању, тољага Србима а говор Русији. Односно, може ли се догодити да овај светски налет сврх Босне испадне једно предзначење великог рата, уколико се Русија, редовно обновљене снаге или неком револуцијом освежена, успротиви силином ратника да је свет Запада до искапи не ослаби задирући и преко њеног католичког суседства у источној Европи и преко Турске и туркофонских земаља у предњој и централној Азији.

Ако се, пак, ватра из оружја Северноатлантског пакта расипа по Босни и Херцеговини да би огањ сажегао срж животности у Српству, онда је то наношење страве од које ће остати наталожен узрок, уз многе претходне сличне наборе, за будући рат.

Јер, коначно одсудна историјска битка између Срба и Хрвата још се није догодила, иако су Срби двапут, за последњих педесет година, изгубили много људства убијеног хрватском руком.

И кад Српство не би било подгрevano голом осветом, кликтаји на бој подижу се свешћу о роду, неприкосновености права на живот и посед, патњом и чежњом за завичајем, епским појмом о родној грудии. Дође ли до те битке, па у борби буду само Срби и Хрвати, изгинуће Хрвати. Добију ли Хрвати заштиту од католичког Запада, тад је рат европски, и пропаће Срби. Притекне ли Србима, пре њихова изгинућа, Русија у помоћ, сукоб се претвара у светски рат с употребом атомске бомбе.

Ах, како су суморне и јадовите ове претпоставке, и колико их још има очас неизговорених, а свију могућих следом приче о Српству и Југославији у Европи, у данима навршетка педесет година од краја Другог светског рата. И није привид него стварност да сва та речена промишља-

ња о могућим догађајима у будућности ничу из људске важности и националног опсега уједињености Српства, те од њене укупности зависне величине југословенске државе.

Српство, међутим, педесет година после Другог светског рата, доживљава што и онда, чак и у времену ранијем.

Да би се извојевала коначна уједињеност целокупног Српства у Првом светском рату, то бејаше – национално питање средњоевропског значаја.

Да се у Другом светском рату обнови од освајача раскинута једнодржавна уједињеност Српства, то је било – национално питање европског значаја.

А да се педесет година касније, са завршетком хладног рата, очува уједињеност Српства, да непријатељи сасвим не откину од Србије и Црне Горе све српске области изван смањене Југославије – то је национално питање светске важности.

Два века ускоро истичу откако је једнодржавна уједињеност целокупног Српства прво покретач збивања, све до краја Првог светског рата, а потом чинилац и судеоштво у бораштву и стваралаштву кроз Европу.

При крају 20. века Српство одстојава тежиштем у смањеној Југославији.

А смањена Југославија јесте белег, сразмерно изразитији од других сведочења о пострадалостима, временски везаним за окончање хладног рата. Совјетски Савез, на пример, смањено се, али није изгубио огромност својега пространства и људства. Чехословачка се, у миру, поделила на две државе. Југославију је задесио највећи губитак, свела се на мање од половине своје пређашње земаљске величине и множине становништва.

На Српству, и преко њега кроз развитак Југославије, огледали су се нагони, моћи, супротности и непријатељства велесила у XX веку.

Југославија са неколико својих, више кобних него веселих првенстава у Европи, у беседника нагони помисао: зло, ваљда, неће вековати где се досад станило и ту морило; преместиће се, можда, оно у завичаје злочинаца, да тамо, где је изобиље, дуби и рови, трује и руби, за стрв и ватру.

Освета је моја, вели Господ!

А шта да кажемо сви ми на скупу?

Рецимо: равнотежа је закон васељене!

VLADO STRUGAR

WORLD WAR TWO – FIFTY YEARS LATER

Summary

This work, bearing the same title as our scientific gathering, has been designated to play the part of an introduction. The role of World War II in the 20th century is described here in general terms. This global conflict was caused, among other things, by issues left unresolved after the First World War and was continued after its official end through the confrontation between former allies. Their opposition took various forms with the fortunate exception of armed conflict.

The breakup of the Antifascist Coalition was followed by the Cold War, marked by frenetic rivalry between the capitalist countries of the West and the communist Soviet Union in the East. The Cold War finally ended with the disintegration of communism in Eastern Europe. Several regions, formerly belonging to the Soviet Union, have left it, Czechoslovakia has split up into two states and the former Yugoslav federation of six republics was torn apart by the forceful secession of four of its member-states. Those most adversely affected by the war in Yugoslavia were the Serbs. They are no longer united in a single state as they used to be from the time of Yugoslavia's constitution in 1918 to its dissolution in 1991.

The Serbian people, however, although strewn asunder, have not reconciled themselves to the position in which they find themselves fifty years after the end of World War II and still nurture ideas of liberation. Furthermore, the Serbian national issue is not one which can be narrowed down to the Balkans, it is a problem which concerns the whole of Europe.

